

דיני עגונות בפסיקתו של מרן הבית יוסף - עיקרון מול הלכה למעשה

פתיחה
נאמנות לגוי שמסיח לפי תומו
הצורך בהזכרת מקום המת
עדות לאחר שלושה ימים
סיכום ומסקנות

פתיחה

שו"ת "בית יוסף" הינו קובץ תשובותיו של מרן ר' יוסף קארו בנושאים השייכים לטור אבן העזר¹. הספר הודפס לראשונה בסלונקי שביוון בשנת שנ"ח, כ"ג שנים אחרי פטירת מרן, על ידי בנו של מרן, שנימק בהקדמת הספר שבחר להדפיס אותו ראשון מכיוון שתשובותיו היו "היותר מוכנים ומנוקי השגיאה"². אחד מהנושאים המרכזיים בספר, התופס כרבע ממנו, הוא נושא העגונות. נראה שאין פלא בדבר, אם ניקח בחשבון מספר עובדות:

א. מאז ומעולם היה נושא העגונות נושא רגיש ביותר: מצד אחד מדובר בנשים אשר נשארו ללא בעל (ובמציאות של פעם הדבר היה הרבה יותר קשה מהיום, שכן אשה ללא בעל פירושו של דבר ברוב המקרים היה גם ללא משענת כלכלית), ומצד שני מדובר בדינים שהם מהחמורים בתורה, דיני העריות, שכל טעות בהם יכולה להביא לאיסורים חמורים ולהולדת ממזרים. כבר חז"ל עמדו על הבעייתיות הכפולה שבדבר, ועל כן מצד אחד הקלו מאוד בדיני קבלת העדות כדי להתיר אשה כזו, כולל הכשרת עד אחד, עדים פסולים, ובמקרים מסוימים אפילו גויים³, ומצד שני החמירו

- 1 תשובותיו בנושאים השייכים לשלושת החלקים האחרים של הטור פורסמו בספר נפרד בשם "אבקת ריכל", שהודפס מאוחר יותר.
- 2 הקדמת בן המחבר לשו"ת וחייו של בית יוסף על אבן העזר ומסכת כתובות, קידושין וגיטין. השתמשתי במהד' ירושלים תשמ"ז, וצינתי להלן לעמודי מהדורה זו.
- 3 עי' במשנה יבמות דף קכב, א, ובשו"ע אה"ע סי' יז סעיפים ג-יז. בשאלה כיצד יכלו להקל בדבר, ראה מ"ש הרב סיני לוי במאמר "גדרי נאמנות עד אחד להתיר עגונה", חמדת הארץ ג (תשס"ד), עמ' 185-197.

שאינן לקבל עדות על מיתה עד שתהיה ודאות שמת, ואינן להסתפק בכך שמירב הסיכויים שהבעל מת.⁴

ב. באפשרויות התקשורת והזיהוי שהיו בעבר היה שכיח שאנשים נעלמו בלי

להשאיר סימן, והיה קשה להשיג אף רמזים למותם ובוודאי הוכחות ברורות.

ג. התקופה שבה חי מרן הב"י הייתה תקופת נדודים בעם היהודי, במיוחד לאחר גירושי ספרד ופורטוגל⁵; עובדה זו גרמה באופן טבעי להתרבות מקרי העגינות, וממילא למקום הנרחב שהם תפסו בתשובות של אותה תקופה.

פעמים מספר שמעתי ממור"ר הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א את הקביעה, שספר פסקים תמיד יחמיר יותר מספר שו"ת בו נכתבו תשובות למקרים פרטיים. יתר על כן, מתוך תשובתו של מרן עצמו נוכל ללמוד מהו הכלל שהינחה אותו בבואו לפסוק למעשה בדיני עגונות. כך כותב מרן בדיני גוי מסל"ת סימן ג'⁶: "עתה אקדים ואומר, דאם היינו חוששים ומספקים בכל עדות אשה בכל החששות והספקות האלה לא היה היתר לשום אשה עגונה אחת מיני אלף. אלא כל שיראה מפשט דברי העדות להתיר - שרינן לה, ולא נמשכן נפשנו לבדות דברים מלבנו לחוש ולומר שמא כוונת זה היה כך וכך כדי להחמיר ולאסור".

מטרתי במאמר זה לעיין בתשובותיו של מרן בדיני עגונות, ובעיקר בתשובות הקרויות "דיני גוי מסל"ת"⁷, ולהשוות את הפסיקות העולות מתשובותיו שנכתבו כהוראה למעשה עם הפסקים בשו"ע אה"ע סי' יז וכן עם פסקי הרמ"א בנושא⁸. אתמקד בעיקר בנושאים הבאים:

א. באילו אופנים נאמן גוי להעיד על ישראל שמת על מנת שיהיה ניתן להשיא את אשתו.

ב. מהם האמצעים שעל פיהם נוודא שהעד מתכוון לאותו יהודי שאת אשתו אנו מבקשים להתיר.

ג. כמה זמן לאחר המיתה ניתן עדיין לזהות את הגופה בצורה מספקת על מנת להתיר את האשה.

אנסה לברר האם מרן כשבא לפסוק הלכה למעשה בנושא כבד זה, בו ניתן לומר שהן קולא במקום שהיה צריך להחמיר והן חומרא במקום שהיה צריך להקל הינן הרות אסון ובעלות השלכות קשות ביותר, נשאר באותן פסיקות שפסק בספרו להלכה - או שהקל למעשה יותר מהן? אם אמצא שלעיתים פסיקותיו אינן זהות

4 עי' יבמות קכא, א, ובשו"ע שם סעיפים כט-לו.

5 לא למותר לציין שמרן עצמו התגורר במשך חייו לפחות בחמש ארצות!

6 שו"ת ב"י עמ' רחצ.

7 שכן הפרק השני, "דיני מים שאין להם סוף", מכיל בעיקר ויכוח של מרן וחכמי דורו עם המב"ט בדין מסוים של "טבע במים שאין להם סוף", ולא ניתן ללמוד ממנו הרבה בקשר למטרת עבודתנו זו.

8 רוב הגהות הרמ"א בנושאים שנדון בהם אינן חולקות על מה שנפסק על ידי מרן, אלא מוסיפות דינים מפסקי הראשונים שהובאו על ידי מרן בב"י והושמטו על ידו בשו"ע.

למה שפסק בשו"ע, או שבשו"ע לא הכריע בבירור את ההלכה ואילו בתשובותיו הכריע, אנסה להשיב על השאלה מדוע נהג מרן הב"י כך.

נאמנות לגוי שמסיח לפי תומו

א. גדר נאמנות הגוי: אחד מהדברים בהם הקלו חז"ל בדיני עגונות, הוא הכשרה של פסולי עדות להעיד בדין זה. אף על פי כן, לא לכל פסולי העדות נתנו חכמים נאמנות, וכאלו שפיסולם להעיד נובע מחשש שהם משקרים לא הוכשרו גם בעדות עגונה, כמו למשל גזלן מן התורה (יבמות כה, ב), וכן נשים שחזקתן ששונאות את האשה עליה הן מעידות (שם קיז, א). יוצאת דופן היא הנאמנות שנתנו חז"ל לגוי⁹ שאומר על אשה שמת בעלה, שמאמינים לדבריו כאשר הוא מסיח לפי תומו (שם קכא, ב). אמנם יש לברר מהם המקרים בהם אנו מחשיבים את דברי הגוי כמסל"ת. ב. גוי שאמר על ישראל שמת ללא קישור דברים: הגמרא ביבמות (שם) מביאה דוגמאות למקרים שבהם הגוי נחשב מסל"ת, ובין השאר מובא שם שנחשב מסל"ת כשאמר את דבריו בדרך עצבות (אוי ואבוי וכו'). מה יהיה הדין כאשר הגוי בא ואמר רק שאיש פלוני מת ללא הסבר מדוע הוא אומר זאת, כגון שהוא מצטער על הדבר או שזה היה בדרך תמיהה, האם גם אז הוא יחשב למסל"ת, או שמכיוון שמסר רק את עובדת המות ללא אמירות נוספות נחשש שהוא מתכוון לדרך עדות. ומצאנו שנחלקו בזה ראשונים, הריב"ש בתשובותיו (סי' שעז) כותב במפורש שאין צורך באמירת דברים נוספים, ולעומת זאת הר"ן בתשובותיו (סי' ג) מחמיר בדבר. מרן הביא את שתי הדעות בב"י (אה"ע סי' יז¹⁰), אולם בשו"ע הוא לא פסק במפורש כאחת מהן (סעיף יד), והרמ"א (שם) הביא את שתי הדעות. אמנם מפשטות דברי מרן בשו"ע, שבתור דוגמאות למסיח לפי תומו הביא את המקרים בהם היה סיפור דברים נוסף, עולה לכאורה כדברי הר"ן, שכן אם גם אמירה סתמית הייתה מועילה היה עליו לכתוב זאת במפורש, שהרי הוא התייחס לנושא זה בב"י. כך גם כתב בשו"ת נודע ביהודה (אה"ע מהדו"ק סימן מב), הובאו דבריו בפתחי תשובה (ס"ק סג), שלדעת המחבר צריך קישור דברים. אולם בתשובה למעשה פסק מרן (דיני גוי מסל"ת סי' ח¹¹) שאין צורך בקישור דברים.

ג. גוי מפי גוי: קיימת מחלוקת האם להאמין לגוי מסל"ת ששמע מגוי אחר שמת הישראלי. כפי שראינו לעיל, אחת מהקולות שהקלו חז"ל בדיני עגונה היא שגם עד שלא ראה בעצמו את המת, אלא שמע ממישהו אחר שמת, יכול להעיד על הדבר.

9 עיין בהגהות אשירי גיטין פ"א סי' י שמביא מחלוקת ראשונים האם גוי פסול משום שהוא חשוד לשקר או משום גזירת הכתוב, ונפקא מינה בשאלה האם גוי שידוע עליו שהוא נאמן כשר לעדות.

10 מכאן ואילך כל המקורות בב"י ובשו"ע מתייחסים לאה"ע סי' יז, אלא אם כן יצוין אחרת.

11 שו"ת ב"י עמ' שכח-שכט.

אולם במקרה של גוי ששמע מפי גוי אחר, קיים החשש שהגוי הראשון (שלא שמענוהו) לא אמר את הדברים כמסל"ת, ולכן אינו נאמן. ישנן שלוש שיטות בנושא:

1. שיטת המהרי"ק (שורש קכא) ותרומת הדשן (סימן רלט) שמאמינים לגוי השני המסל"ת, ואין הוא צריך לומר היאך שמע.
2. שיטת הר"ן (שו"ת סימן ג) שמאמינים לגוי השני, ובלבד שייגיד לנו שגם הגוי הראשון היה מסל"ת.
3. שיטת הריב"ש שאין גוי מסל"ת מפי גוי מסל"ת נאמן.

השו"ע בסעיף טו סתם כדעה המקילה בלי לפרש אם צריך לומר היאך שמע או לא, והרמ"א בהגותו שם מביא את שתי הדעות בשאלה זו. אמנם מלשון המחבר: "גוי מסל"ת מפי גוי מסל"ת משיאין על פיו" נראה יותר שכוונתו שצריך לדעת שהגוי הראשון היה מסל"ת. לעומת זאת, בתשובותיו בשו"ת ב"י פסק מרן פעמיים כדעה המקילה שאינה מצריכה לדעת כיצד אמר הגוי הראשון (דיני גוי מסל"ת סי' א'¹² וסימן ח).

ד. גוי ששאל גוי: מהגמרא ביבמות קכב, ב רואים שעל מנת להיחשב כמסל"ת צריך הגוי להיות זה שפותח בדברים, אך אם שאלו אותו על הישראלי קודם לכן שוב אינו נחשב למסל"ת. מרן בב"י מביא מחלוקת בשאלה האם גוי נחשב למסל"ת כאשר הוא ענה לשאלה שנשאלה על יד גוי שלא בפני ישראל, כאשר הר"ן (שו"ת סימן ג) מחמיר בדבר, ואילו תרומת הדשן (ח"א סימן רלט) מקל.

בשו"ע לא פסק מרן כמי מן הצדדים, ורק הרמ"א (סעיף טו) הביא בתור 'יש אומרים' את דברי 'תרומת הדשן'. מכך שהמחבר פסק בסתמא שמי שענה בעקבות שאלה אינו נחשב למסל"ת, ומשמע שדעתו להחמיר גם במקרה בו גוי היה השואל. לעומת זאת בתשובותיו (דיני גוי מסל"ת סי' ח'¹³) פסק מרן במפורש כשיטה המקילה, שכשגוי עונה לשאלה של גוי שלא בפני ישראל הדבר נחשב למסל"ת.

ה. חשש שמשקר מחמת גאווה: הגמרא ביבמות קכא, ב מביאה מקרה ממנו עולה שכאשר יש חשד שהגוי מספר על מיתת ישראל לשם מטרה מסוימת אין מאמינים לו, כגון כשאומר לישראל אחד שאם לא יעשה לו משהו יהרגו כדרך שהרג ישראל אחר, שכן נראה שרק רצה להפחיד את השני כדי שיעשה את ציוויו. כך גם פסק השו"ע בסעיף יד.

בתשובותיו (דיני גוי מסל"ת סי' ד'¹⁴) מצמצם מרן את החומרא הזו, ומכריע שרק כאשר קיימת הנאה מוכחת לגוי עצמו או מניחים שאינו מסל"ת, אך כאשר ההנאה תגיע לאחרים שהם חבריו אין זה פוסל את דבריו.

ראינו מספר דינים שנויים במחלוקת בהגדרת גוי מסל"ת, אשר מרן לא פסק במפורש את דינם בשו"ע למרות שהביא את הדעות החולקות בספרו ב"י, ומסתימת

- 12 שם עמ' רפא.
 13 שם עמ' של.
 14 שם עמ' שא.

דבריו נראה שנטה להחמיר, ואילו בתשובותיו הוא מכריע באופן עקבי כדעה המקילה: האם צריך קישור דברים על מנת להיחשב כמסל"ת, האם גוי ששמע מפי גוי נאמן כשאיננו יודעים באיזה אופן סיפר הגוי הראשון, האם גוי שענה בעקבות שאלת גוי נחשב כמסל"ת, וכן מהי מידת החשש שהגוי משקר כשיש לו אינטרס בדבר.

ו. הצורך באמירת "קברתי": דיון נוסף בו דנו הראשונים הוא האם מספיק שגוי המסל"ת יאמר רק שפלוני מת, או שיש צורך באמירות נוספות על מנת שנאמין לו ונתיר את העגונה להינשא. הגמרא ביבמות קכב, א מתארת מספר מקרים בהם התירו אשה על סמך דברי גוי. המשותף לכל המקרים הנזכרים בגמרא היא העובדה, שהגוי הזכיר בנוסף למותם של האנשים את העובדה שקבר אותם. ונחלקו הראשונים בשאלה האם עובדה זו היא חיונית להתרת האשה, או שאין צורך באמירה על קבורה, ומעשה שהיה כך היה.

מדברי הרמב"ם (הל' גרושין פי"ג הל' כה-כו) מדייקים הרשב"א (בשו"ת המיוחסות לרמב"ן סי' קכח) והרב המגיד שם שיש צורך לומר "וקברתי". לעומת זאת הרשב"א עצמו באותה תשובה נטה להקל בדבר, וגם הטור תמה על דברי הרמב"ם.

בשו"ע סעיף יז הביא את שתי הדעות; אמנם מכך שאת הדעה המקילה כתב בסתם ואילו את דעת הרמב"ם המחמירה הביא בתור 'יש אומרים' אנו למדים שדעתו למעשה לפסוק לקולא, אך אין לנו להתעלם מכך שכתב גם את הדעה המחמירה. אולם בתשובותיו ב"דיני גוי מסל"ת" לא התיר מרן מקום לספק, וחזר מספר פעמים על כך שיש לנהוג בזה לקולא, ושלא כרמב"ם (סי' א' 15, ד' 16 ו-ח' 17).

ז. עדות גוי לחומרא: האם כמו שגוי מסל"ת נאמן לומר שהבעל מת ולהתיר את אשתו, הוא יהיה נאמן גם לומר שהבעל לא מת ולאסור על האשה להינשא? כאשר עד כשר מתיר ומולו עד כשר אוסר, אומרת המשנה ביבמות (ק"ז, ב): 'עד אומר מת ונישאת, ובא אחד ואמר לא מת - הרי זו לא תצא'. והגמרא ממשיכה שם שהוא הדין אם כבר התירו להינשא שלא תצא מהיתרה, אך כאשר בא העד האוסר קודם שהתירו פוסק השו"ע בסעיף לז שלא תינשא ואם נישאת תצא. מהגמרא בהמשך רואים שגם פסולי עדות נאמנים לאסור בעדות אשה כפי שהאמינום להתיר.

כאשר מדובר בגוי מול גוי כותב הרמ"א (שם) להחמיר. מרן, אף שלא התייחס לדברים בשו"ע (ונראה א"כ שסבר שדין גוי מול גוי כדין שאר פסולי עדות שיש להחמיר בהם), הביא בב"י את תשובת רשב"א (במיוחסות לרמב"ן סי' קכח) שנטה להקל בדבר, אך בסופו של דבר כתב שהיות ודעת רבותיו להחמיר בזה, הוא אינו רוצה לפסוק כנגדם. לעומת זאת, בתשובותיו (דיני גוי מסל"ת סי' ד' 18) כתב מרן

- 15 שם עמ' רפא.
- 16 שם עמ' שב.
- 17 שם עמ' שלג.
- 18 שם עמ' שה.

במפורש שגוי מסל"ת נאמן אך ורק להתיר ולא לאסור. אמנם בהמשך תשובתו הוא מביא נימוקים נוספים להקל בנידון שלו, אך עצם העובדה שהוא מסתמך גם על הרשב"א מראה לנו שמרן לא רצה לפסוק בשו"ע כדעה המקלה (אף שהביאה בב"י), אך כשבא לפסוק הלכה למעשה תפס לקולא.

הצורך בהזכרת מקום המת

נושא נוסף, המוזכר כמה פעמים בתשובותיו של מרן, הוא השאלה כיצד אנו יודעים שהיהודי עליו מדבר הגוי הוא אותו אדם שאת אשתו אנו רוצים להתיר. כאשר המעיד אומר מהיכן היה היהודי שנהרג אין אנו חוששים שמא היה עוד אחד כזה כל עוד לא הוחזקו שניים בשם זהה, כמבואר בגמרא ביבמות (קטו, ב). אולם כל זה כשהוזכר מקומו, אך כאשר מקומו לא הוזכר מביא מרן בב"י את תשובת המהרי"ק שורש קפד שמחמיר בדבר; ואף שמתשובת הרא"ש (כלל נא סי' א) משמע שאין צורך באיזכור העיר, מסכם מרן בבדק הבית שיתכן שגם הרא"ש מודה בדבר. בשו"ע לא התייחס מרן לשאלת הצורך בהזכרת שם העיר, אך הרמ"א בסעיף יח הביא את מגוון הדעות.

והנה, בתשובותיו אנו מוצאים שלמעשה מרן החמיר בדבר, וזאת במספר מקומות בדיני גוי מסל"ת (בסי' א¹⁹, ג²⁰ ו-ה²¹). בדבריו אנו מוצאים גם רמז מדוע לא הקל כפי שנהג בדיני גוי מסל"ת, וזאת לאור מה שהבאנו בפתחה שאמנם בהכשרת עדות פסולה הקלו חכמים, וזהו הבסיס להקל בדיני גוי מסל"ת, אך כאן גם אם נאמין לדבריו עדיין יש לנו ספק אם התכוון לאותו אדם שאליו אנו מתכוונים, ובזה לא הקלו. נוסף על כך, בכל המקרים שהובאו בפרק הקודם לא הכריע מרן מפורשות בב"י או בשו"ע לחומרא אלא סתם את הדברים, מה שאין כן בנידון דידן, שאמנם לא הייתה התייחסות של מרן להכרעת הדין בשו"ע - אך בבדק הבית הוא הכריע במפורש לחומרא²².

עדות לאחר שלושה ימים

בסוגיית זיהויו של נפטר כשעבר זמן מאז מותו אנו מוצאים לכאורה מקרה בו

19 שם עמ' רפא.

20 שם עמ' ש.

21 שם עמ' שט.

22 גם בחלק הנוסף של תשובות מרן בדיני עגונות, דיני מים שאין להם סוף (עמ' שמ-שפ), שעניינם ויכוח של מרן עם המבי"ט אשר רצה להקל (ובניגוד לפשט דברי חז"ל) בטבע במים שאין להם סוף, ומרן מאריך להוכיח שיש להחמיר בדבר, מדובר במקרה בו לא ברור בוודאות שהבעל מת ויש רק אומדנות מוכיחות, ואם כן זה נוגע לגוף העדות ולא לנאמנות העדים; נוסף על כך מדובר בנושא בו מרן הכריע באופן מפורש לחומרא בשו"ע (סעיף לד).

מדובר בגוף העדות, ובדבר בו הכריע מרן במפורש לחומרא בשו"ע, ואף על פי כן בתשובותיו למעשה הוא הקל בדבר.

המשנה במסכת יבמות (קכ, א) מסייגת את האפשרות להעיד על מישהו שמת באמצעות זיהויו, שזהו דווקא כאשר מדובר שראה אותו בתוך שלושה ימים למיתתו²³. כך גם פסק באופן פשוט הרמב"ם (הל' גירושין פי"ג הל' כא). לעומת זאת, התוספות ביבמות (שם ד"ה אין מעידין) מביאים תשובה של רבנו תם שדין זה נאמר רק כשיש חבלה בפניו של ההרוג. ראשונים רבים חלקו על רבנו תם בדין זה, ביניהם הרשב"א (שם דף קכא, א ד"ה ובפלוגתא), הריטב"א (שם דף קכ, א ד"ה ועוד) והנימוקי יוסף (שם דף מה, א מדפי הרי"ף ד"ה מתניתין). בעקבות דברים אלו דחה גם מרן בשו"ע (סעיף כח) את דברי רבנו תם מההלכה, ואף על פי שהזכיר את דעתו – הוא הביאה לכאורה רק כדי לחלוק עליה, שהרי סיים: "ואינו מחוור בעיני האחרונים". למרות זאת בתשובותיו למעשה אנו מוצאים שמרן הכריע להקל כרבנו תם, בניגוד לפסיקתו בחיבורו! ניתן לראות זאת במספר מקומות בדיני גוי מסל"ת (בסי' ד²⁴, בסי' י²⁵ ו-יב²⁶).

ונראה ליישב את הדברים בשני תירוצים, אשר זקוקים זה לזה ומשלימים זה את זה:

1. מרן לא הביא בחיבורו את הדעה המחמירה בלבד, אלא אדרבה פתח בדעתו המקלה של רבנו תם. אמנם הסיומת "ואינו מחוור בעיני האחרונים" נועדה לדחות את דברי רבנו תם, אך עצם העובדה שמרן טרח להביא את שיטתו בחיבורו מלמדת שדעתו היא שכאשר יש צורך בדבר ניתן לסמוך על דברי רבנו תם ולהקל.
2. בניגוד לחומרות אחרות בדיני עדות על מת שבאה להתיר אשה מעגינותה, במקרים רבים אם לא נקל כר"ת לא נוכל כלל להתיר את אשת ההרוג, שכן אנו קובעים שמכאן ואילך לא ניתן לזהות את הגופה שלפנינו! במקרה כזה נטה מרן לעיתים לסמוך למעשה על סברות לקולא למרות שלא הסכים להן בשו"ע, מה עוד שגם מבחינה מציאותית נראית סברתו של רבנו תם חזקה ויציבה, שהרי עובדה היא שפעמים רבות ניתן לזהות את ההרוג גם אחרי שעברו שלושה ימים ממיתתו.

עולה אם כן, שבמקרים קיצוניים, בהם החמרה תהווה 'סוף פסוק' מבחינת האשה, ומרן עצמו לא הכריע בצורה לגמרי מפורשת לחומרא בחיבורו, כאשר הוא פסק הלכה למעשה הוא סמך על הדעה המקילה כדי להתיר את האשה מעגינותה.

23 עיין שם במשנה שיש עוד הגבלה, והיא הצורך בפנים שלמות. גם את ההגבלה הזאת מצמצם רבנו תם, וגם כאן (כמו בדיון שלנו) דעתו לא נתקבלה על ידי הראשונים שאחריו (עי' בשו"ע סע' כו).

24 שו"ת ב"י עמ' דש.

25 שם עמ' שיב.

26 שם עמ' שמ.

בכל המקרים השנויים במחלוקת אם לקבל את עדותו של גוי האומר שהבעל מת, הן במקרים בהם יש מחלוקת אם להגדיר את דבריו כמסל"ת והן בשאלות אחרות, הכריע מרן בתשובותיו להקל. הדברים מובנים לאור העובדה שחז"ל עצמם הקלו בהכשרת עדויות בנושא זה, ובמיוחד בהתחשב בעובדה שללא הסתמכות על דברי הגוי אין כמעט אפשרות להתיר את האשה להינשא.

ואמנם יש לציין שדעת הרמ"א (סעיף טו) להחמיר במקרה שיש ספק אם הגוי מסל"ת או לא, אך מפסיקותיו של מרן אנו רואים שהוא הכריע לקולא, בניגוד לרמ"א. כך גם כותב החלקת מחוקק (ס"ק לא) בשם שו"ת משאת בנימין, וכן פסק הבית שמואל (ס"ק מז) בשם הט"ז.

במקרים בהם יש ספק לגבי זהותו של המת כיוון שלא הזכירו את שם מקומו הכריע מרן לחומרא, אך כאשר האדם זוהה על פי טביעות עין אלא שעברו כבר שלושה ימים משעת המיתה הכריע מרן להקל כדעת רבנו תם, למרות שבחיבורו ציין שדברי ר"ת לא היו מחוורים בעיני הראשונים שבאו אחריו. הנחנו שיש לכך שתי סיבות: האחת היא שהחמרה כאן פירושה בדרך כלל עיגון עולמי של האשה, והשניה שמבחינה מציאותית אם עדים זיהו את ההרוג רחוק הוא החשש שהזיהוי מוטעה רק בגלל העובדה שעברו שלושה ימים.

נראה, שהכלל שהקדמנו בתחילת המאמר מדברי מרן, שאין לחשוש ולהחמיר בכל חומרא הנמצאת בראשונים שכן אז לא נוכל להתיר עגונה אחת מיני אלף, מיושם באופן עקבי בפסיקותיו של מרן למעשה, והוא מחמיר רק במקרים בהם אין מנוס אלא להחמיר, הן מבחינת החשש המציאותי, והן מבחינת מה שעולה מדברי הראשונים.

לסיים: הראשל"צ הגר"ע יוסף שליט"א כתב²⁷ שפעם אחת עסק בסוגיית היתר עגונה ורצה להקל מטעם תרי רובי להיתרא. בא מישוה ואמר לו שהחזו"א בספרו החמיר בתרי רובי גם במקום עיגון. ענה לו הגר"ע יוסף, שאילו היה נדרש החזו"א להכריע למעשה בעניינה של אותה עגונה גם הוא היה מקל בדבר, למרות שבספרו כתב להחמיר. עכ"ד. ניתן לומר כך גם בפסיקותיו של מרן: אף על פי שבחיבוריו ההלכתיים הוא נטה לפעמים לדעות המחמירות, בתשובה למעשה הלך מרן בכוחא דהיתרא בכל מקום שהדבר היה אפשרי, כדי להתיר את העגונה מאיסורה²⁸.

27 בהספדו על הרב פראנק זצ"ל בספר חזון עובדיה הלכות ארבע תעניות (תשס"ז) חלק ההספדים עמ' תסו.

28 וזה מה שהשיב רבי חיים מוולוז'ין (חוט המשולש ח"א סי' ח): "ראיתי שברוב דבריניו כוונתינו הולך אל מקום אחד, אלא שכת"ר נוטה אל החומרא מחמת שאין הדבר מוטל עליו, ואף אני כמוהו לא פניתי אל צדדי היתרים העולים מתוך העיון טרם הועלה עלי עול ההוראה. והן עתה שבעוה"ר בסביבותינו נתייתם הדור מחכמים והעלו על צוארי עול ההוראה מכל הסביבה, שאינם מתירים [עגונה] בשום אופן בלתי הסכמת דעתי הקלה, חשבתי עם קוני, וראיתי חובה לעצמי להתחזק בכל כחי לשקוד על תקנת עגונות..."